

Atf / Citation

GÜRBÜZ, E., HUNUTLU, Ü. (2024). "Eski Uygur Türkçesinde Datif Eki ve İşlevleri Üzerine". *Gazi Türkiyat*, 35: 223-253.

Geliş / Submitted 16.09.2024

Kabul / Accepted 31.10.2024

DOI 10.34189/gtd.35.012

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE DATİF EKİ VE İŞLEVLERİ ÜZERİNE*

On Dative Suffix and Function in Old Uyghur Turkic

Emine GÜRBÜZ**

Ümit HUNUTLU***

Öz

Tarihî Türk lehçelerinin bir kolu olan Eski Uygurca gerek dinî gerekse din dışı yazılı kaynakları ihtiva etmesi bakımından araştırmacılar için oldukça önemli bir çalışma sahasıdır. Uygurlar, tarih boyunca farklı topluluklarla çeşitli sosyal ve ticari ilişkilerde bulunmuşlardır. Bu ilişkiler sonucu, farklı dinî muhitlerde yer almışlar ve Budizm, Manihaizm ve Hristiyanlığa ilişkin yazınsal metinler ortaya koymuşlardır. Türk kültürünün tarihsel belleğinde yer eden ve yaratıcılık özelliğini en özgün şekilde ortaya çıkaran bu dinî muhitler, yazınsal ürünlerinin çeşitlenmesinde de temel rol oynamıştır. Bu çalışmada, çeşitli alfabelerle yazılmış Eski Uygur dil yadigarlarından olan Manihaist ve Budist Uygur metinlerinin şekil bilgisi özelliklerinden hareketle Eski Uygur Türkçesinde /+KA/ nadiren de olsa /+A/ şeklinde karşımıza çıkan datif eki, "işlevsel dil bilgisi metodu"yla incelenmiştir. Araştırmacılar tarafından Manihaist ve Budist Uygur Türkçesi metinlerinin dillik ölçütlerinden hareketle Eski Uygur Türkçesi döneminde "ağız ayrılıkları"nın olduğu görüşü ileri sürülmüştür. Bu noktada, söz konusu metinlerdeki "şekil bilgisi unsurları" etkili olmuştur. Ancak Eski Uygur Türkçesinin grameri ile ilgili bütüncül olarak yapılan çalışmalar içerisinde bu konuya kısaca değinilmiştir. Bununla birlikte söz konusu ek, işlevsel bir yöntem kullanılmadan ele alınmıştır. Çalışmada ise Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde yer alan datif eki /+KA/, /+A/ "morfolojik" yönden "işlevsel dilbilim metodu" ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda çalışma, sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan yöntemlerden biri olan "nitel araştırma yöntemi"ne göre tasarlanmıştır. Nitel bir veri analizi yöntemi olarak da "doküman analizi" yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen verilerden hareketle Eski Uygur

* Bu çalışma, Doç. Dr. Ümit Hunutlu danışmanlığında hazırlanan "Manihaist ve Budist Uygur Metinlerinin Karşılaştırmalı Şekil Bilgisi" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

** Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Rize/TÜRKİYE. Guest Researcher, Uppsala University Department of Linguistics and Philology, Uppsala/İSVEÇ. emine.gurbuz@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1766-3209

*** Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Rize/TÜRKİYE. umit.hunutlu@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1410-1203

Türkçesindeki ağız ayrılıkları konusu tekrar değerlendirilmiş ve ekin, dönem içerisinde din-dil ilişkisi ile bağlantılı olarak gelişim süreci ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Uyğur Türkçesi, Datif Eki, Morfofonoloji, İşlevsel Dilbilim, Eski Türkçe.

Abstract

Old Uyghur, a branch of historical Turkish dialects, is a very important field of study for researchers in terms of containing both religious and non-religious written sources. The Uyghurs have had various social and commercial relations with different communities throughout history. As a result of these relations, they were involved in different religious circles and produced literary texts on Buddhism, Manichaeism, and Christianity. These religious neighbourhoods, which have a place in the historical memory of Turkish culture and reveal its creativity most originally, have also played a fundamental role in diversifying its literary products. In this study, based on the morphological features of Manichaean and Buddhist Uyghur texts, which are among the Old Uyghur language heirlooms written in various alphabets, the dative suffix, which appears in Old Uyghur Turkish as /+KA/ and rarely as /+A/, is analysed with the "functional grammar method". Based on the linguistic criteria of Manichaean and Buddhist Uyghur Turkic texts, researchers have argued that there were 'dialectal differences' in the Old Uyghur Turkic period. At this point, "morphological elements" in these texts were effective. However, this issue has been briefly touched upon in the studies on the grammar of Old Uyghur Turkish as a whole. However, the annex in question was handled without using a functional method. In this study, the datif suffix /+KA/, /+A/ in Manichaean and Buddhist Uyghur texts were examined comparatively with the 'functional linguistics method' in terms of "morphophonological" aspects. Accordingly, the study was designed using the "qualitative research method", which is one of the methods commonly used in the social sciences. "Document analysis" method was used as a qualitative data analysis method. Based on the data obtained, the issue of dialectal differences in Old Uyghur Turkish was re-evaluated and the development process of the suffix in connection with the religion-language relationship in the period was discussed.

Keywords: Old Uyghur Turkic, Datif Attachment, Morphophonology, Functional Linguistics, Old Turkish.

GİRİŞ

Ölçünlü Türkiye Türkçesinde, yaygın olarak "yönelme veya yaklaşma hâli" eki ismi ile bilinen datif eki (Alm. *datif*; Fr. *datif*; İng. *datife*) kelime gruplarında ve cümlelerde fiildeki hareketin yöneldiği adın içinde bulunduğu durumdur. Dolayısıyla fiildeki hareket yönelme durumundaki ada doğrudur. Korkmaz, ekin asli görevinin yer yön gösteren isimler ile diğer bir kısım isimlerde yönelme görevi ile yer tümleci oluşturmak olduğunu belirtmiş ve ekin bu asli görevinin yanı sıra eklendiği ismin ve bağlandığı fiilin imkânlarına göre yönelme ifadesinden daha farklı görevleri de yüklendiğini ileri sürmüştür. Korkmaz'a göre ekin Türkiye Türkçesinde aynı zamanda, "fiile gelerek zaman ve süre olarak bağlanmak", "-dan dolayı, -dığı için, sebep ilgisi ile bağlanmak", "aynı adın art arda tekrarından oluşan zarf görevinde ikilemeler kurmak", "ismi fiile fiyat, miktar ve oran bildirerek bağlamak", "açısından, ayrıca, bakımından; -maktansa, ile, karşı (zıtlık), süreklilik, şartıyla, beraberlik gibi çeşitli anlam ifadeleriyle ismi fiile bağlamak ve zarf yapmak", "kalıplaşmış ya da birleşik zarflar oluşturmak", "yönelme durumundaki bir fiille birleşerek anlamca kaynaşmış veya deyimleşmiş birleşik filler oluşturmak" gibi işlevleri mevcuttur (Korkmaz 2009: 280-289). Ekin, günümüzdeki kullanımı bu şekilde iken Eski Türkçenin ilk dönemi olan Köktürkçede bu ek, "verme-bulunma eki" şeklinde karşılanan /+kA/ ile kurulur. Teklik birinci ve ikinci kişi iyelik eki almış sözcükler ise /+A /ekini alır. Üçüncü kişi iyelik ekli isimlerin verme-bulunma durumu ise +ŋA ile

kurulur. Tekin'e göre bu biçim, hiç kuşkusuz daha eski bir /+n+gA/ ya da /+n+kA/ biçiminden geliyor olmalıdır (2003: 110-112). Ayaz tarafından yapılan çalışmada, Türk dilinin yazılı ilk metinlerinin yer aldığı ve Eski Türkçenin ilk dönemini oluşturan Köktürk yazılı metinlerinde datif ekinin; "bir yere doğru ifadesi", "üzerine", "bulunma", "bir yerde olma", "mevki", "sınır belirleme", "uğruna", "için", "zaman", "karşı", "bir şeyin içine" olmak üzere farklı görevleri mevcuttur (2016: 374-376). Alan, Yenisey ve Kırgızistan Yazıtlarında yönelme hâli ekini incelediği çalışmasında ekin, diğer hâl ekleri ile nöbetleşerek farklı işlevlerde kullanıldığını ileri sürmüştür (2019). Gabain, Eski Uygur Türkçesinin grameri üzerine hazırladığı bütüncül çalışmasında "yaklaşma hâli" başlığı altında değerlendirdiği ekin, /+kA/ nadiren /+A/, ünlülerden sonra ise /+yA/ şeklinde görüldüğünü ve Eski Moğolcadaki /+A/; /+yA/ yaklaşma hâli eki ile karşılaştırılması gerektiğini belirtmiştir (1988: 63). Erdal ise ekin Eski Türkçe döneminde "yön gösterme", "zaman belirtme", "bazı durumlarda olayların zamanını ifade etmek için çerçeve olarak zaman dilimine işaret etme", "sahip olma", "soyut bir eylemin amacına işaret etme", "süreçlerin ve olayların nedenlerini ve kaynaklarını ifade etme", "bir duygunun nesnesi olma", "ekonomik belgelerde bir işlemin fiyatını belirtme" olmak üzere farklı işlevlerle karşımıza çıktığını ileri sürmüştür (2004: 366-369). Eraslan, Eski Uygur Türkçesindeki datif eki ve işlevleri üzerine hazırladığı çalışmasında ise "yönelme hâli, yaklaşma, yönelme bakımlarından ismin karşılaştığı nesneyi fiile bağlayan hâl; kelime gruplarında ve cümlede kendisine doğru yaklaştığını yöneldiğini ifade etmek için isim datif hâline sokulur, kime hâli, adın yönelme, girme hâli (datif), bu hâl ile ad, fiilin oluşturduğu yer verme şartını belirtir" gibi ifadelerin yönelme hâli ekinin fonksiyonlarını ana hatları ile belirttiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra ismin fiille olan münasebetlerinden birini belirleyen yönelme hâli ekinin, fiilin cereyan ettiği yer ve yönü başka bir ifade ile istikametini belirlemesi dolayısıyla Eski Türkçede yönelme hâli ekinin yönelme ifadesinin yanı sıra aynı zamanda bulunma ifadesini de karşıladığını belirtmiştir. Bununla birlikte "yönelme hâli ekinin fonksiyonları" başlığı altında "isimleri isimlere bağlamak", "isimleri fiillere bağlamak" ve "isimleri edatlara bağlamak" olmak üzere üç fonksiyonunun olduğunu ileri sürmüştür. "Yönelme hâli ekinin kazandırdığı ifadeler" başlığı altında ise "fiilin yöneldiği yer ifadesi", "sebeplik olma, bir şeyden kaynaklanma ifadesi", "birlikte, beraber olma, bir şeyle meşgul olma ifadesi", "sebeplik için ifadesi", "karşı ifadesi", "bulunma, bir yerde olma ifadesi", "tarafından ifadesi", "birisine doğru, bir kimseye hitaben ifadesi", "bir yere, bir şeyin içine ifadesi", "her ifadesi", "esnasında ifadesi", "sahiplik ifadesi", "üzerine ifadesi" olmak üzere isimleri isimlere bağladığı esnada cümleye farklı ifadelerle dâhil olduğunu belirtmiştir. Eraslan, Eski Türkçe ve özelde Eski Uygur Türkçesinde fiilin istemine de bağlı olarak farklı işlevlerle cümleye farklı anlamlar kattığını ve bu doğrultuda ekin birden fazla ifadeyi karşılamak için kullanıldığını ileri sürmüştür (2000). Şimşek ise Yenisey Yazıtlarında datif ekinin; "yönelme ve hedef bildirme", "yerde bulunma bildirme", "zamanda bulunma bildirme", "ayrılma / uzaklaşma bildirme", "amaç bildirme", "yer bildirme", "aitlik bildirme", "ilgi eki işlevinde kullanılma", "cümlelerin nesnesi durumunda kullanılma",

“isim tamlamalarında belirten durumunda kullanılma” olmak üzere farklı işlevlerde kullanıldığını ileri sürmüştür (2019). Erdem Uçar, Çağatay Türkçesinde yönelme hâli ekinin söz dizimsel ve anlam bilimsel görünümü üzerine hazırladığı çalışmada ekin söz konusu dönemde, “yer”, “yön”, “yönelme”, “yaklaşma” ifade eden temel işlevlerinin yanı sıra kelimeler arasında “amaç”, “sebep”, “durum”, “zaman”, “içinlik”, “mahsusluk”, “mensupluk”, “görelilik”, “değer”, “bedel”, “karşılık”, “üstünlük”, “karşılaştırma”, “vasıta”, “zamanda ve mekanda sınırlama”, “bulunma”, “çıkma” gibi anlam ilgileri kurduğunu ve işlevini kimi zaman bağılandırdığı *köre*, *karşu tegrü*, *dëgin*, *dëginçe*, *tegi* vb. edatlarla birlikte yerine getirdiğini belirtmiştir (2023).

İşlevsel dil bilgisi, dildeki öğeleri ve bunların bağıntılarını, bildirişimdeki işlevleri açısından ele alan, dil olgularının saptanmasında ve değerlendirilmesinde bildirişim işlevine öncelik ve ayrıcalık tanıyan, dilsel betimlemeyi bu kavram aracılığıyla gerçekleştirmeye özen gösteren yapısal dil bilimi akımıdır. Yöntemsel bakımdan temel kural, olguların bildirişim gereksinimini karşılamadaki yerini, görevini belirlemek, buna bağlı olarak da dil dizgesi içindeki konumunu saptamaktır (Vardar vd. 1998:129). Tesniere’e göre ise Sassure’ün biçim (Fr. Forme) kavramının daha zengin bir görünümü olarak düşündüğü işlev kavramı, sözcükler arasında bağılıklar kurarak cümlenin yapısını oluştururlar (1999: 141). Bu noktada eklerin işlevsel özelliklerin tespit edilmesi metinlerin anlamlarının aydınlatılmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, işlevsel dil bilgisi yaklaşımı, incelenecek olan Manihaist ve Budist Uygur Türklerine ait metinlerini; söz dizimsel nitelikleri, kılış işlemleri, birleşme özellikleri ve semantik bakımdan cümleye kattığı anlamlar gibi çeşitli açılardan açıklamayı hedeflemektedir¹.

Çalışmanın doküman analizinde Manihaist ve Budist Uygur metinlerinin tercih edilmesinin sebebi, Eski Uygur Türkçesinin grameri ile ilgili yapılan çalışmalarda Manihaist ve Budist Uygur metinlerindeki fonolojik ve morfolojik farklılıklardan hareketle Eski Uygur Türkçesi döneminde ağız ayrılıklarının olduğunu ileri sürülmesidir. Bu konu, ilk olarak Gabain tarafından incelenmiştir. Gabain, Eski Türkçeye ait ses ve şekil bilgisi özelliklerini genel hatları ile ele almış olmakla birlikte ağız ayrılıkları konusuna da değinilmiş ve bazı ses ve şekil özelliklerinden hareketle “ağız ayrılıkları; y ağzı”, “kitabelerin ağzları”, “n ağzı”, Brahmi Yazmalarının Ağzıları”, “Hristiyan Yazmalarının Özellikleri” şeklinde sınıflandırmıştır (1988: 2-4). Söz konusu bu ağzıların birbirlerinden farklı morfofonolojik özelliklerinin olduğunu ileri sürmüştür. Gabain’e göre n ve y ağzılarının seslik ve biçimlik özellikleri olarak şu ölçütler mevcuttur: 1. Çıkma hâli eki n ağzında /+DA/, y ağzında ise /+Dİn/’dır. 2. Ünsüzlerden sonra ilgi hâli eki n ağzında /+İn/, y ağzında ise /+nİn/’dır. 3. Görülen geçmiş zaman çekiminde teklik ikinci şahıs eki n ağzında zaman zaman /+g/ iken, y ağzında /+ŋ/’dir. 4. Gereklilik çekimi için n diyalektinde /-sİg/ eki kullanılırken y ağzında /-gUIUk/ eki kullanılmıştır. 5. n ağzında yaygın olarak /-pAn/ zarf-fiil eki, y ağzında ise sadece /-(X)p/ zarf-fiil eki kullanılmıştır. 6. n ağzında /-(X)gII/ sıfat-fiil ekinin yanı sıra /-(X)gmA/ eki de kullanılırken y ağzında daha çok /-(X)gmA/ eki

kullanılmıştır. 7. n ağzında kullanılan erki yerine y ağzında erinç tercih edilmiştir (2003: 2-3). Görüldüğü üzere Gabain, ağız ayrılıkları hususunda ağırlıklı olarak o güne kadar yapılan çalışmalardan ve bu çalışmaların şekil bilgisi özelliklerinden hareketle değerlendirme yapmıştır. Gabain'den sonra bu konu, M. Erdal (1979), L. Clark (1975), D. Maue ve K. Röhrborn (1984), G. Doerfer (1991), M. Erdal (2004), F. Ağca (2019, 2021) araştırmacılar tarafından tekrar ele alınmış ve farklı yönleriyle incelenmiştir. Bu konu ile ilgili yapılan son yayın, Ağca tarafından hazırlanmıştır. Ağca, Eski Uygurca metinlerdeki tarihi belli olmayan metinler üzerine bir tarihlendirme denemesinin yapılıp yapılamayacağı hususundaki çalışmasında aynı zamanda ses bilgisine ve morfolojik özelliklerine dayanarak Eski Uygur Türkçesinde /n/ ve /y/ ağzının olup olmadığı konusunu tekrar ele almıştır. Yazıtlarda zaman zaman diyalektikal özellikler sezilmekle birlikte yazıtların belli bir diyalektin tesiri ile yazıldığını ifade etmenin güç olduğunu belirtmiştir (Ağca 2019: 33-48). Bu noktada, araştırmacılar tarafından Manihaist ve Budist Uygur metinleri ile ilgili ileri sürülen ağız ayrılıkları konusu, morfofonolojik yönüyle tekrar incelenecek ve tartışılmaya açık olan bu konu ile ilgili önemli bir veri sağlayacaktır.

Araştırmada kullanılan ve açıklanması gerektiği düşünülen bir diğer kavram ise *morfofonoloji* kavramıdır. Morfofonoloji ise biçimbilim ve sesbilim arasındaki etkileşimi inceleyen bilim dalıdır. Başlıca odak noktası, sözcükleri oluşturmak için bir araya geldiklerinde biçimbirimlerde meydana gelen ses değişiklikleridir. Çalışmada ele alınan eklerde meydana gelen ses değişiklikleri de incelenecektir.

Çalışmada, yaygın olarak ölçünlü Türkiye Türkçesinde “yönelme hâli eki”; Eski Türkçede ise “yönelme-bulunma hâli eki” olarak adlandırılan ek, “datif eki” olarak adlandırılmıştır. Bu noktada ekin, ölçünlü Türkiye Türkçesinde sadece yönelme anlamını karşılamadığı gibi Eski Türkçede de yönelme ve bulunma anlamlarının yanı sıra çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de değinileceği gibi pek çok farklı anlamları da karşılaması etkili olmuştur. Bu doğrultuda ek, *datif eki* olarak isimlendirilmiştir.

AMAÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın amacı, Eski Uygur Türkçesi metinlerinde kullanılan datif ekini işlevsel dilbilim metodu ile almak ve ekin metin içinde sahip olduğu işlevleri tespit etmektir. Bu doğrultuda Manihaist ve Budist Uygur metinleri kaynak olarak kullanılmış ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma, sosyal bilimlerde yaygın bir kullanıma sahip olan nitel araştırma yöntemine göre tasarlanmıştır. Nitel bir veri analizi yöntemi olarak da doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, Manihaist ve Budist Uygur Türkçelerine ait metinler doküman olarak ele alınacaktır. Araştırmanın evrenini, Manihaist ve Budist Uygur metinleri oluşturmaktadır. Evrenin büyüklüğü, çalışılacak alanların geniş olması ve evrenin tamamına ulaşılabilecek zaman ve imkânın olmaması gibi sebeplerden dolayı doküman olarak kullanılacak olan Manihaist ve Budist Uygur metinlerinden

ise örneklem olarak 5 adet Manihaist Uygur Türklerine ait metin; 5 Budist Uygur Türklerine ait metin seçilmiştir. Örneklem olarak seçilen bu metinler de küme örnekleme tekniği ile incelenmiştir¹. Araştırma evreninin hacim olarak büyük olması dolayısıyla evrenin tamamını temsil eden bir bölümü kümelenecek seçilmiştir. Çalışmada ise örneklem olarak seçilen 5 adet Manihaist ve 5 Budist Uygur metninin %30'luk dilimi küme örnekleme tekniği ile örneklem olarak kullanılmıştır.

Çalışmada aksiyom, Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde yer alan datif ekinin işlevsel dil bilim metodu ile ele alındığı ve bu yapılarla ilgili semantik ve morfofonolojik bir incelemenin yapıldığı bir sistemdir.

Çalışmanın hipotezini ise Manihaist ve Budist Uygur metinlerinin morfofonolojik özelliklerini tespit etmek ve fonolojik olarak farklılıklar olduğu düşünülen metinlerin morfofonolojik yönünü ele almak oluşturmaktadır. Bu noktada çalışma doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Manihaist ve Budist Uygur metinlerinden örneklem olarak seçilen metinlerdeki datif ekine ait morfofonolojik olarak temel farklılıklar nelerdir?
2. Datif ekinin işlevsel kullanımından hareketle Eski Uygur Türkçesi Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde kullanılan eklerin semantik olarak kullanımları ile ilgili yorum yapmak mümkün müdür?
3. Datif eki, Manihaist ve Budist Uygur metinlerinden hangisinde daha fazla kullanılmıştır ve bunları oranlamak mümkün müdür?

Araştırmanın amacı tüm bu sorulara cevap aramaktır. Bu araştırma sorularını cevaplayabilmek için öncelikle bu konu üzerine yapılmış çalışmaların incelenmesi ve onların eleştirel bir değerlendirmesinin yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte Manihaist külliyat içerisinde hem Mani harfli hem de Uygur harfli fragmanların bulunması belgelerdeki ortografi özelliklerini de titizlikle inceleme zorunluluğunu doğurmaktadır. Zira ele alınan belgeler tek bir kişi veya grup tarafından oluşturulmadığından birbirinden farklı yazı tipine ve gramer özelliğine sahiptir. Örneğin, Eski Uygurca Budist metinlerinde bağlama ünlüsü /ı/ ~ /i/ şeklinde yazılırken Manihaist metinlerde /ı/ ~ /i/ şeklinin yanı sıra /a/ ~ /e/ şekilleri de bulunmaktadır. Belgelerin morfofonolojik incelemesinin derinlemesine yapılabilmesi ve bu metinler için genel geçer yorumlar ortaya konabilmesi için Manihaist ve Budist Uygur metinlerinin kendine has gramer özelliklerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Ayrıca belgelerin morfofonolojik analizinin yanı sıra işlevsel dilbilim metodu ile ele alınması belgeleri ve dolayısıyla da Uygurların dinî inanışlarına bağlı olarak çeviri faaliyetlerine dair yaklaşımlarını idrak etmeyi kolaylaştıracaktır.

Çalışmada araştırmanın evrenini, Manihaist ve Budist Uygur Türkleri tarafından kaleme alınan metinler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise Manihaist ve Budist Uygur Türkleri tarafından kaleme alınan 5 metin oluşturmaktadır. Örneklem

olarak seçilen bu metinler de küme örnekleme tekniği ile %30'u ayrıntılı olarak incelenecek şekilde seçilmiştir. Söz konusu metinler ve %30'unu kapsayan kısımları ise şu şekildedir:

Budist Uygur Türkçesi Metinlerinden Örnekleme Olarak Kullanılan Metinler:

1. *Altun Yaruk Sudur*: Eserin bölümlerinin ele alındığı müstakil çalışmalar mevcuttur. Çalışmada, müstakil olarak hazırlanan okuma çalışmalarının %30'u datif ekinin kullanımı açısından incelenmiştir.
2. *Daşakarmapathāvadānamālā*: Çalışmada, eserin Murat Elmalı tarafından yayına hazırlanan güncel yayını kaynak olarak kullanılmıştır. Eserde toplam 4748 satır yer almaktadır. Bunun %30'u olan 1425 satır datif ekinin kullanımı açısından incelenmiştir.
3. *Prens Kalyāṇamkara ve Pāpaṃkara Hikâyesi*: Eserin TDK tarafından yayınlanan James Russell Hamilton'a ait güncel yayını kaynak olarak kullanılmıştır. Eserde toplam 80 metin parçası yer almaktadır. Bunun %30'u olan 24 metin parçası datif ekinin kullanımı açısından incelenmiştir.
4. *Maytrisimit*: Çalışmada, Şinasi Tekin tarafından yayına hazırlanan çalışma kaynak olarak kullanılmıştır. Eserde toplam 113 metin parçası yer almaktadır. Bunun %30'u olan 34 metin parçası datif ekinin kullanımı açısından incelenmiştir.
5. *Kuanşi im Pusar*: Çalışmada, eserin Ceyda Özcan Devrez tarafından hazırlanan güncel yayın çalışması kaynak olarak kullanılmıştır. Eserde toplam, 224 satır yer almaktadır. Bunun %30'u olan 68 satır datif ekinin kullanımı açısından incelenmiştir.

Manihaist Uygur Türkçesi Metinlerinden Örnekleme Olarak Kullanılan Metinler:

1. *Huastuanift*: Çalışmada, Betül Özbay tarafından hazırlanan güncel yayın çalışması kaynak olarak kullanılmıştır. Eserde toplam 378 satır ve 32 metin parçası yer almaktadır. Bunun %30'u olan 11 metin parçası ve 114 satır datif ekinin kullanımı açısından incelenmiştir.
2. *Manichäisch-türkische Texte (Berliner Turfantexte V)*: Eser, Peter Zieme tarafından Manihaist Uygurlara ait fragman metinlerinin bir arada toplandığı bütüncül bir çalışmadır. Eserde toplam 129 fragman metni okunmuştur. Bunun %30'u olan 39 fragman metni datif ekinin kullanımı açısından incelenmiştir.
3. *Eski Türk Şiiri*: R. R. Arat tarafından hazırlanan çalışmada eski Türk şiiri, dinî muhit dikkate alınarak tasnif edilmiştir. Bu noktada Manihaist Uygur Türklerine ait 7 metin parçası, 235 satır ele alınmıştır. Bu metinlerin %30'u olan 71 satır datif ekinin kullanımı açısından incelenmiştir.

4. *Uygur Manichaean Texts*: Lary Clark tarafından yayıma hazırlanan alışma Manihaist Uygur metinlerinin bir arada yer aldığı güncel çalışmalardan biridir. Eserin, Xwstwnıft: London Bookroll (LC) bölümünde 1137 satır; Liturgical: Hymns (LH) bölümünde 813 satır; Liturgical: Prayers (LP) bölümünde 552 satır; Ecclesiastical: Benedictions for the Religion and the Realm (EB) bölümünde 300 satır; Ecclesiastical: Colophons (EC) bölümünde 276 satır; Ecclesiastical: Historical Texts (EH) bölümünde 612 satır; Ecclesiastical: Letters (EL) bölümünde 316 satır; Ecclesiastical: Monastic Texts (EM) bölümünde 381 satır ve Ecclesiastical: Various Texts (EV) bölümünde 244 satır ele alınmıştır. Tezde ise söz konusu bu bölümlerin %30'ları olmak üzere sırasıyla LC bölümünden 341,1 (=342) satır; LH bölümünden 243,9 (=244) satır; LP bölümünden 165,6 (=166) satır; EB bölümünden 90; EC bölümünden 82,8 (=83) satır; EH bölümünden 183,6 (=184) satır; EL bölümünden 94,8 (=95) satır; EM bölümünden 114,3 (=115) satır ve EV bölümünden 73,2 (=74) satır olmak üzere toplamda 1393 satır datif ekinin kullanımı açısından incelenmiştir.
5. *Der uigurische Manichismus*: Zekine zertural tarafından yayıma hazırlanan çalışma, öncesinde Le Coq tarafından bir araya getirilen Manihaist Uygur metinlerinin tekrar ele alınıp güncellendiği bir çalışmadır. Çalışmada, Manihaist Uygur Türklerine ait 579 cümle incelenmiş olup makalede bunun %30'u olan 174 cümle datif ekinin kullanımı açısından incelenmiřtir².

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE DATİV EKİNİN İşLEVSEL KULLANIMI

Çalışmanın bu bölümünde datif ekinin işlevsel kullanımları, Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Amaç/Hedef İşlevi

Amaç/Hedef işlevi, bir fiilin yapılış amacını, hedefini gösteren işlevidir. Eski Uygur Türkçesinde datif ekinin bu işlevle kullanımı şu şekildedir:

	Manihaist	Budist
Metin İçindeki Kullanımı	<p><i>teñri yarıuq küçlüg bilgeke yalvarar biz</i> [ETS/2:1]</p> <p>Tanrı, nurlu, kudretli bilgeye (bağışlanmak amacıyla) yalvarırız</p>	<p><i>törtünç yırtünçüke artukrak ilinmiş yapşınmış köngüllüg erser</i> [AYS III: 148/15-17].</p> <p>Dördüncüsü dünyaya (dünyayı amaç edinerek) haddinden fazla bağlanmış, yapışmış ise <i>taşgaru ilinçüke atlanturdi erti</i> [IPKP, I]</p> <p>Dışarıda eğlenmek için (eğlenmek amacıyla) (prens) ata binmişti</p> <p><i>biri ayur öñtün kedin satıgka yulugka barsar bay bolur</i> [IPKP XIII-XIV]</p> <p>Biri dedi ki: "Ticaret yapmak için (ticaret yapmak amacıyla) Doğu'ya ve Batı'ya giderse insan, zengin olur."</p> <p><i>bartaçıka körgeli busuş kadgu kaygu sakınç keliür</i> [AYS VIII 33a (557) 1466-1467]</p> <p>Bunları görmek amacıyla gelene sıkıntı ve kaygı gelir.</p>
Amaç/Hedef İşlevinin Datif Ekinin Diğer İşlevleri İçindeki Yüzdesi	%2,70 ³	%8

Tablo 1. Amaç ve Hedef İşlevinin Manihaist ve Budist Uygur Metinlerindeki Kullanımı

Datif ekinin amaç/hedef işlevi, hem Manihaist Uygur metinlerinde hem Budist Uygur metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte datif ekinin diğer işlevleri ile karşılaştırıldığında, Manihaist Uygur metinlerinde bu işlevin kullanımının %2,70; Budist Uygur metinlerinde ise bu kullanımın %8 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekin bu işlevi ile kullanımının, Budist Uygur metinlerinde daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

Ekin, morfofonolojik olarak kullanımına baktığımızda damak ve dudak uyumları gereği ünlü ve ünsüzle biten isim kök ve gövdelerinden sonra geniş-düz ünlülü /+kA/ şeklinin kullanıldığı ve Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde bu noktada herhangi bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Ayrılma (Çıkma) İşlevi

İsmin ayrılma, uzaklaşma, terk etme anlamlarını kazandırmak için kullanılan işlevdir. Datif ekinin Eski Uygur Türkçesindeki işlevsel kullanımı ise şu şekildedir:

	Manihaist	Budist
Metin İçindeki Kullanımı	<p>y]me t(e)rim birö[k k(e)n]tü özüñüzke te[rser] [siz] edgü törö edgü kılınç alku kalgay [Hua, A1a/20- 21]</p> <p>Efendimiz eğer (Tarkan'ı) kendiliğinizden (?) uzaklaştırırsanız İyi öğret ve ameller (hep) kalacak.</p>	<p>mengü mengi erip inçip mengü tip adkandaçı köriümke sanmaz [AYS III: 9- 11]</p> <p>Sonsuz huzur olup ancak sonsuz diyerek bağlanılacak görünüşten saymaz.</p> <p>amtı kılınmış edgü kılınçımka sevinçlig ögrünçülüğ ereyin [Maytri, 10=49 154/17- 19]</p> <p>Şimdi bu yaptığım iyi amellerden sevinçli ve neşeli olmak istiyorum.</p> <p>mëniñ ol kanım kan bodun kutlug tiliye korkup inçe yarlıgkadı erinç [IPKP XI]</p> <p>(onlar) benimdir. (Demek ki) hâlkın dilinden (sözlerinden) çekinen babam han, böyle bir emir vermek zorunda kaldı.</p> <p>ötürü kañı elligke ötüğ bërdi [IPKP XV]</p> <p>Sonra sarayda babası kraldan bir ricada bulunarak şöyle dedi:</p>
Ayrılma (Çıkma) İşlevinin Datif Ekinin Diğer İşlevleri İçindeki Yüzdesi	%2,70	%8

Tablo 2. Ayrılma (Çıkma) İşlevinin Manihaist ve Budist Uygur Metinlerindeki Kullanımı

Datif ekinin ayrılma/çıkma işlevi, hem Manihaist Uygur metinlerinde hem Budist Uygur metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte datif ekinin diğer işlevleri ile karşılaştırıldığında, Manihaist Uygur metinlerinde bu işlevin kullanımının %2,70; Budist Uygur metinlerinde ise bu kullanımın %8 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekin bu işlevi ile kullanımının, Budist Uygur metinlerinde daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

Birlikte, Beraber Olma İşlevi

Birlikte, beraber olma işlevi isme cümledeki yargının gerçekleşmesinde özneye veya nesneye eşlik eden veya onlarla birlikte yargıya konu olma anlamları kazandırır

(Daşdemir 2015: 75). Datif ekinin Eski Uygur Türkçesindeki birlikte, beraber olma işlevi ile kullanımı ise şu şekildedir:

	Manihaist	Budist
Metin İçindeki Kullanımı	<i>yēti tōrlüg erdemte ötrü bir k(a)mağ yeklerke bağı bolzun [UM 39-42]</i> Yedi türlü erdemlerinden dolayı bütün şeytanlarla (kötü ruhlarla) beraber bağı olsun.	<i>inçe k(a)ltı 'eng' ilki nom buşı erser özke admağuka birle asıg-lıg titir [AYS III: 162/14-16]</i> Şöyle ki en ilk öğretisi sadakası ise kendine (olduğu kadar) başkasına da (kendisi ile birlikte başkasına da) yararlıdır. <i>bo savıg eşidip okın ursukmuş kişi teg busuğ kadguka köñüli köküzi egirtip siñileyü inçe tēp tēdi [AYS X/ 439-441].</i> Kraliçe bu sözü işitip okla vurulmuş biri gibi kalbi hüznle dolup (acıyla) inleyerek şöyle dedi. <i>oglum tēginke eş bolunlar [IPKP XXII].</i> Oğlum prensin arkadaşları olsun.
Birlikte, Beraber Olma İşlevinin Datif Ekinin Diğer İşlevleri İçindeki Yüzdesi	%2,70	%6

Tablo 3. Birlikte, Beraber Olma İşlevinin Manihaist ve Budist Uygur Metinlerindeki Kullanımı

Datif ekinin birlikte, beraber olma işlevi hem Manihaist Uygur metinlerinde hem Budist Uygur metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte datif ekinin diğer işlevleri ile karşılaştırıldığında, Manihaist Uygur metinlerinde bu işlevin kullanımının %2,70; Budist Uygur metinlerinde ise bu kullanımın %6 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekin bu işlevi ile kullanımının, Budist Uygur metinlerinde daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

Dâhil Olma İşlevi

Datif ekinin dâhil olma işlevi isme herhangi bir şey yahut durum ile birliktelik kurarak ona dâhil olma anlamları kazandırır. Eski Uygur Türkçesinde datif ekinin dâhil olma işlevi ile kullanımı ise şu şekildedir:

	Manihaist	Budist
Metin İçindeki Kullanımı	<p><i>yme kam(a)g yekler ul(u)glar todunçsuz uvutsuz suk yek [birle] yüz artokı kırk tümen yek[nin yavlak] biligiye katılıp ögsüz köñülsüz boltı (Hua, A2-10-14)</i></p> <p>Dahası en büyük şeytanının utanmaz, ahlaksız ihtirasları, yüz kırk tümen şeytanın kötülüğü ile karışıp düşüncesiz oldu.</p>	<p><i>Kaçan t(e)ñriler kuvragıya katılıp asurêlar birle sünüşgeli ugrasar (AYS VI, 0029-0030)</i></p> <p>Tanrılar topluluğuna katılıp şeytanlar ile savaştığınızda (onları) yenip.</p>
Dâhil Olma İşlevinin Ekinin Diğer İşlevleri İçindeki Yüzdesi	%2,70	%2

Tablo 4. Dâhil Olma İşlevinin Manihaist ve Budist Uygur Metinlerindeki Kullanımı

Datif ekinin dâhil olma işlevi, hem Manihaist Uygur metinlerinde hem Budist Uygur metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte datif ekinin diğer işlevleri ile karşılaştırıldığında, Manihaist Uygur metinlerinde bu işlevin kullanımının %2,70; Budist Uygur metinlerinde ise bu kullanımın %2 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekin bu işlevi ile kullanımının, Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde birbirlerine yakın bir kullanımının olduğunu söylemek mümkündür. Bağlam içerisindeki kullanımlarını semantik olarak incelediğimizde ise bu işlevi kazanmasında *katıl-* fiili ve bu fiilin isteminin etkili olduğu söylenebilir.

Ekin, morfonolojik olarak kullanımına baktığımızda damak ve dudak uyumları gereği ünlü ile biten isim kök ve gövdelerinden sonra geniş-düz ünlülü /+ñA/ </n+kA/ şeklinin kullanıldığı ve Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde bu noktada herhangi bir farklılık olmadığı görülmektedir.

İçine İşlevi

Datif ekinin içine işlevi, isme yönelme işlevi ile benzer şekilde belirli bir nesnenin yahut durumun içinde bulunma yahut içine yönelme anlamları katar. Yönelme işlevinde doğrudan herhangi bir nesneye yönelme söz konusuysen için işlevinde eklendiği ismin içinde bulunma anlamları ile kullanımı mevcuttur. Eski Uygur Türkçesinde datif ekinin içine işlevi ile kullanımı ise şu şekildedir:

	Manihaist	Budist
Metin İçindeki Kullanımı	<p><i>tüpinte ol' uqma ölmeki bar tünerig tamuka tüşmeki bar tümenlig yekler kelir tiyür tumanlıg yekler ayar tiyür</i> [ETS/5:9-12].</p> <p>Sonunda insanın yine şu ölmesi var, Karanlık cehenneme düşmesi var, On binlerce şeytan gelir derler, Dumanlı şeytanlar işini görür derler.</p> <p><i>etöz[i]n tamu ünürige tüşti</i> [UM 68-69].</p> <p>[Şeytan] canlı canlı cehennem mağarasına düştü.</p> <p><i>aguluğ yilkata tutçı üzüksüz monı teg tuğum[lu]g a[žun]uğ unutmaklıg toz toprakka batılıp turkgaru munkul ertiler.</i> [UMT/LH028-LH029].</p> <p>Zehirli hayvanda daima, sürekli bu şekilde (yeniden) doğumu, dünyayı unutmuş Toza toprağa batmış daima bilişsizlerdi.</p> <p><i>agılıkka kirgüsin agılıkka</i> [guçı [ka kirgüsin tük[el] kiğürzün [UMT/EM018-EM020].</p> <p>Ambara (olan) girdileri ambara ...-ıca ...-a/-e girdilerin hepsini girdirsin.</p>	<p><i>taluy ögüzke kirür</i> [IPKP, XXXII].</p> <p>Okyanusa gidiyorsunuz</p> <p><i>tavar kazanmak neñ toluy ögüzke kirip köñül-teki küsüşin kantur-galı sakınsar bulunçusuz çin?]temeni erdini bulsar kamağ yertünçüdeki tınlıg-larınñ küsüşin inçip tegin alkumı</i> taplamadı [IPKP XIV-XV].</p> <p>Mal mülk edinme konusunda, insan okyanus ırmağına giderek gönlündeki arzuları yerine getirmeyi düşünürse ve burada eşi bulunmaz mücevher cintâmañi'yi bulursa bu dünyadaki tüm canlıların arzularını [yerine getirebilir].</p> <p><i>tek taluy ögüzke kirmişig içgerü taplamadı</i> [IPKP XV].</p> <p>Sadece okyanus ırmağına gitmeyi onaylamadı.</p>
İçine İşlevinin Datif Ekinin Diğer İşlevleri İçindeki Yüzdesi	%13,51	%6

Tablo 5. İçine İşlevinin Manihaist ve Budist Uygur Metinlerindeki Kullanımı

Datif ekinin içine işlevi, hem Manihaist Uygur metinlerinde hem Budist Uygur metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte datif ekinin diğer işlevleri ile karşılaştırıldığında, Manihaist Uygur metinlerinde bu işlevin kullanımının %13,51; Budist Uygur metinlerinde ise bu kullanımın %6 olduğu görülmektedir. Bu

doğrultuda ekin örneklem olarak incelenen metinlerden hareketle bu işlevi ile kullanımının, Manihaist Uygur metinlerinde daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

İlgi İşlevi

Datif ekinin ilgi işlevi, eklendiği ismi ilgi anlamı kazandırmak için kullanılır. Eski Uygur Türkçesinde datif ekinin ilgi işlevi kullanımı ise şu şekildedir:

	Manihaist	Budist
Metin İçindeki Kullanımı	<p>ürüksüz [no]mlarig bügünüp üç yaolak yolka k[o]rkınçın ü[s]tünki yeg orunta tuggalı üç tamgalarig bütürt[i] [UMT LH176-LH178].</p> <p>Geçici öğretileri bilerek Üç kötü yolun korkusuyla En iyi yerde doğmak için Üç damgayı yerine getirdi.</p>	<p>ol üdün yalañuklarta yig bolguka : kañanasarpi kañanaprabi atl(i)g iki oglanım erürler erti [AYS V 185-188].</p> <p>O zaman, (Skr. śākyamuni maitreya) insanlar içinde en iyisi olacağımin haberini versin (kehanetinde bulunsun). Kañanasarpa (Skr. kanakabhujamga) ve Kañanaprabhā (Skr. kanakaprabha) adlı iki oğlum vardı.</p>
İlgi İşlevinin Datif Ekinin Diğer İşlevleri İçindeki Yüzdesi	%2,70	%2

Tablo 6. İlgi İşlevinin Manihaist ve Budist Uygur Metinlerindeki Kullanımı

Datif ekinin karşı işlevi, hem Manihaist Uygur metinlerinde hem Budist Uygur metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte datif ekinin diğer işlevleri ile karşılaştırıldığında, Manihaist Uygur metinlerinde bu işlevin kullanımının %2,70; Budist Uygur metinlerinde ise bu kullanımın %2 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekin bu işlevi ile kullanımının, Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde birbirlerine yakın bir kullanımının olduğunu söylemek mümkündür.

Karşı İşlevi

Datif ekinin karşı işlevi, yargıya özneyle veya nesneyle karşılıklı olarak konu olan ögeyi göstermek ve temel cümlede bildirilen yargıya muhâlif bir durumu gösteren hâli

ifade etmek için kullanılan işlevdir. Eski Uygur Türkçesindeki Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde datif ekinin karşı işlevi ile kullanımı ise şu şekildedir:

	Manihaist	Budist
Metin İçindeki Kullanımı	<p><i>bo kam(a)g türk bodun t(e)ŋrike ylazok] kıltaçı bol[gay]lar [Hua, A1a-10-11].</i></p> <p>Bütün bu Türk halkı tanrıya karşı günahkar olacak.</p> <p><i>yaruk teŋrilerke nom kutıya arıg dındarlarka suyka yazukta başunu ötüniür biz [UMT/LC335-LC337].</i></p> <p>Aydınlık tanrılara, öğreti kutuna, temiz Seçkinlere (karşı işlediğimiz) suç (ve) günahtan arınmayı dileriz.</p> <p><i>[ınçıp yeme] teŋrim siz törüsüzün ödsüzke kentü [özünüz] yazınsar siz [UMT/EH068-EH070].</i></p> <p>Böyle yine, Tanrım (Böğü Han), siz kuralsızca Zamansız'a (Ezrua'ya) karşı bizzat kendiniz günah işlerseniz.</p>	<p><i>Alku mayrı bodisvotka amramakın üç mağ tutmak ...-sin ogul kişi kodup toym (dmtar) (boldı)lar [Maytri, 19=83 142/11-14]</i></p> <p>Yaratıklar hepsi Mayrı bodhisattva'ya karşı besledikleri sevgiden dolayı üç sığınmayı tutarak ... oğlunu karısını bırakıp rahip oldular.</p> <p><i>bir ikintike üz buz [köŋ]ülünüzlerni idala[ŋ]lar [DKPM 0415-0416]</i></p> <p>Birbirlerine karşı nefret duygularınızı (bir yana) bırakın.</p>
Karşı İşlevinin Datif Ekinin Diğer İşlevleri İçindeki Yüzdesi	%13,51	%4

Tablo 7. Karşı İşlevinin Manihaist ve Budist Uygur Metinlerindeki Kullanımı

Datif ekinin karşı işlevi, hem Manihaist Uygur metinlerinde hem Budist Uygur metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte datif ekinin diğer işlevleri ile karşılaştırıldığında, Manihaist Uygur metinlerinde bu işlevin kullanımının %13,51; Budist Uygur metinlerinde ise bu kullanımın %4 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekin bu işlevi ile kullanımının, Manihaist Uygur metinlerinde daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

(Bir Şeyden) Kaynaklanma İşlevi

Datif ekinin (bir şeyden) kaynaklanma işlevi, isme bir şeyin kaynağını ifade etmek için kullanılan işlevdir. Eski Uygur Türkçesindeki Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde datif ekinin (bir şeyden) kaynaklanma işlevi ile kullanımı ise şu şekildedir:

	Manihaist	Budist
Metin İçindeki Kullanımı	<p><i>teñrim bilip bilmetin etüz sevinginçe yorıp yaovlak eş tuş adaş kudaş savın alıp köñülin körüp yulkıka barımka bolup azu muñumuz takımız tegip bo on çaxşapatıg sıtımız erser [UMT LC197-LC202].</i></p> <p>Tanrım! Bilerek (veya) bilmeyerek, beden arzusuna göre hareket edip, kötü eş dost sözüne kanıp (onların) düşüncelerine uyup (söz ve düşüncelerinden kaynaklanarak); mal mülk için yaşayıp veya sıkıntılarımız, dertlerimizle uğraşıp bu on emri yerine getirmediyse.</p>	<p><i>barça töz nom-ka tayaklıg titir [AYS III: 146/3-4]</i></p> <p>Tamamıyla asıl öğretiyeye (öğretinin kaynağına) dayalıdır.</p>
(Bir Şeyden) Kaynaklanma İşlevinin Datif Ekinin Diğer İşlevleri İçindeki Yüzdeleri	%5,40	%2

Tablo 8. (Bir Şeyden) Kaynaklanma İşlevinin Manihaist ve Budist Uygur Metinlerindeki Kullanımı

Datif ekinin (bir şeyden) kaynaklanma işlevi, hem Manihaist Uygur metinlerinde hem Budist Uygur metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte datif ekinin diğer işlevleri ile karşılaştırıldığında, Manihaist Uygur metinlerinde bu işlevin kullanımının %5,40; Budist Uygur metinlerinde ise bu kullanımın %2 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekin bu işlevi ile kullanımının, Manihaist Uygur metinlerinde daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

Nesne İşlevi

Datif ekinin nesne işlevi, eylemin etki alanında kalan unsurun, konuyu gösteren ismin aldığı hâli ifade etmek için kullanılır. Eski Uygur Türkçesindeki Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde datif ekinin nesne işlevi ile kullanımı ise şu şekildedir:

	Manihaist	Budist
Metin İçindeki Kullanımı	<p><i>amti meni yarlıkaŋ men montata maru bulun etmeyin sizinte maru saçılıp yeklerke olurtmayın [UMT LP028-LP033].</i></p> <p>Şimdi beni bağışlayın. Ben, bu andan itibaren (Yaşayan Ruh'u) tutsak etmeyeyim. Sizden sonra dağılıp şeytanları (içimde) oturtmayayım.</p>	<p><i>aşınız içgünüz ediniz tavarıñız elgsüki yok boları ölmegüke ötleüyü ötüñür [DKPM 0310-0311].</i></p> <p>Yiyecek içeceğiniz, malınız mülkünüz (her şeyiniz var hiçbir) eksiğiniz yok. Bunları öldürmemenizi tavsiye ve rica ederim.</p> <p><i>Biz kentü-ke edgü-ke ötleüyür biz [IPKP, XX]</i></p> <p>Biz ona iyiyi öğütlüyoruz</p> <p><i>Eçim tegin-ke seber erti [IPKP, LVI-LVII]</i></p> <p>Ağabeyim prensi severdi.</p>
Nesne İşlevinin Datif Ekinin Diğer İşlevleri İçindeki Yüzdesi	%2,70	%6

Tablo 9. Nesne İşlevinin Manihaist ve Budist Uygur Metinlerindeki Kullanımı

Datif ekinin nesne işlevi, hem Manihaist Uygur metinlerinde hem Budist Uygur metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte datif ekinin diğer işlevleri ile karşılaştırıldığında, Manihaist Uygur metinlerinde bu işlevin kullanımının %2,70; Budist Uygur metinlerinde ise bu kullanımın %6 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekin bu işlevi ile kullanımının, Manihaist Uygur metinlerinde daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

Sahip Olma İşlevi

Datif ekinin sahip olma işlevi, isme aitlik anlamı katmak için kullanılan işlevdir. Eski Uygur Türkçesindeki Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde datif ekinin sahip olma işlevi ile kullanımı ise şu şekildedir:

	Manihaist	Budist
Metin İçindeki Kullanımı		<p>yüz klp üç asañı öde berü paramantal yolta kataqlanu tükel türlüg burkan kutıña yivikin yivitip özkerinçsiz burkan kutılıg çkrort ilig kan ornıña olurgulug tiğın öge atıña abışik kılınış [Maytri 3.15=4/1-8].</p> <p>Yüz Kalpa, üç Asamkhyeya müddetinden beri Parimandala (denen doğru) yolda gayret sarfederek fevkalade Burkanlık için (gerekli) malzeme ile teçhiz edilip anlaşılması güç Burkanlığa sahip olan bir dünya hakimi hükümdarın (Cakravartin) yerine oturmak için burkan veliahdi adına takdis edilmiş.</p>
Sahip Olma İşlevinin Datif Ekinin Diğer İşlevleri İçindeki Yüzdesi	%0	%2

Tablo 10. Sahip Olma İşlevinin Manihaist ve Budist Uygur Metinlerindeki Kullanımı

Datif ekinin sahip olma işlevine örneklem olarak incelenen metinlerden hareketle Budist Uygur metinlerinde görülürken Manihaist Uygur metinlerinde rastlanmamıştır. Bununla birlikte ekin diğer işlevleri ile karşılaştırıldığında, Budist Uygur metinlerinde ise bu kullanımın %2 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekin bu işlevi ile kullanımının Budist Uygur metinlerinde daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

Sebeup İşlevi

Datif ekinin sebeup işlevi, oluş ve kılışın gerçekleşmesine sebeup olan durum veya varlığı gösteren işlevidir. Eski Uygur Türkçesindeki Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde datif ekinin sebeup işlevi ile kullanımı ise şu şekildedir:

	Manihaist	Budist
Metin İçindeki Kullanımı	<p><i>siziñe yüz yüzeğütin barü kértgünçin yükünmi]ş sayu arızun [UMT LH005-LH006.].</i></p> <p>Sizin için saygı gösteririz içten gelen inançla</p>	<p><i>neke ıylayu buşuşluı kelitñ [IPKP, V]</i></p> <p>Niye (ne sebeuple) ağlayıp üzöldün?</p> <p><i>törtünç alku tınl(ı)g oglanıña edgü sakınç sakınsar [AYS III: 147/14-17]</i></p>

	<p>Saygı göstermiş (olan) herkes arınsın.</p> <p>[<i>teñri</i>] <i>burxan teñrikenimiz bügü</i>] [<i>xan kultıña teñri možak [başlap] ulatı kamağ eki [aňçaman] dındarlar</i>] [UMT EB081-EB084].</p> <p>[Tanrı] Buddha (ve) Tanrıhanımız Böğü [Han ku]tu için Tanrı Mojak'(tan) [başta olmak üzere] ardı sıra iki topluluğun bütün Seçkinler(i).</p> <p><i>teñri atıña yeme ağızlanmış boltı</i>] [UMT EC003-EC004].</p> <p>Tanrı adı için yine dile getirilmiş oldu.</p> <p><i>anta ötrü üzüksüz üzütlig işke edgü kılınçka katıglantılar</i>] [UMT EH147-EH148].</p> <p>Ondan sonra daima ruhani iş(ler) için ve iyi işler yapmak için çaba gösterdiler.</p>	<p>Dördüncüsü bütün canlılar için iyi düşünceler beslenirse.</p> <p><<i>kuanşi i</i>>m <i>pusar alkudın sınar etöz körkin [körğiti]p tnl(ı)glarka asıg tuso kılmakı bēş otuzunç</i>] [Kuan, 002-003].</p> <p>“Kuanşi im Pusar’ın her yerde görünüp, vücut bulup ortaya çıkması ve canlı varlıklar için fayda sağlaması” adlı 25. Bölüm</p> <p><i>kim meniñ bo etözümün esirkegüm idi kelmez, tek biziñe neçökin erser amraklartın adırılğuluk emgek bolmazun erti</i>] [AYS X 104-107].</p> <p>Benim bu vücudumu hiç esirgeyesim yok. Yalnız bizim için sevdiklerimizden ayrılma eziyeti olmasın.</p>
Sebep İşlevinin Datif Ekinin Diğer İşlevleri İçindeki Yüzdesi	%13,51	%8

Tablo 11. Sebep İşlevinin Manihaist ve Budist Uygur Metinlerindeki Kullanımı

Datif ekinin sebep işlevi, hem Manihaist Uygur metinlerinde hem Budist Uygur metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte datif ekinin diğer işlevleri ile karşılaştırıldığında, Manihaist Uygur metinlerinde bu işlevin kullanımının %13,51; Budist Uygur metinlerinde ise bu kullanımın %8 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekin bu işlevi ile kullanımının, Manihaist Uygur metinlerinde daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

Sınırlandırma (-e kadar) İşlevi

Datif ekinin sınırlandırma (-e kadar) işlevi yeri, zamanı, şahsı veya eylemin yapılış sayısını sınırlandırmak için kullanılan işlevdir. Eski Uygur Türkçesindeki Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde datif ekinin sınırlandırma (-e kadar) işlevi ile kullanımı ise şu şekildedir:

	Manihaist	Budist
Metin İçindeki Kullanımı	<p><i>bëşinç yértiki baqrın yorigma tınlıgka sôte berü teqrım bo bëş türlüg tınlıgıg turalıgıg ulugka kiçigke tegi neçe korkıttımız ürkıttımız erser [UMT LC084-LC088].</i></p> <p>beşinci sürüngenlere, ezelden beri, Tanrım, bu beş türlü canlıyı büyüğünden küçüğüne, ne kadar korkutup ürküttüysek</p> <p><i>amtıka tegi yértinçü alkınmaz mu erti [UMT LH070].</i></p> <p>Şimdiye kadar dünya tükenmez miydi?</p> <p><i>küzetm[i]şçe [k]üçe[ni]p köñül köñülteki [e]dgüleri kün küniye ü[n]t[i] [UMT LH164-165].</i></p> <p>Gözettileri gibi çabalayarak Zihin (ve) zihindeki özellikleri Günden güne çoğaldı</p> <p><i>yarınka tegi ulug ögrünçlü] ögirmek kim ögirti sevinti [UMT EH120-EH121].</i></p> <p>Sabaha kadar (öyle) büyük sevinç duymak ki (çok) eğlendiler.</p>	<p><i>Nırvanka kirü kirü yarlıkamışma tegi alku nomlarağ ukıtdağı maytrısmıt yiti otuz ülüş ulug nom bitigig bititü tegintimiz [Maytri, 3=37/35-38]</i></p> <p>Nirvana'ya haşmetle girinceye kadar olan hayatının safhalarını öğreten yirmi yedi bölümlü Maytrisimit adlı büyük din kitabını biz aciz kullar yazdırdık.</p> <p><i>Bodis(a)v(a)tlar atayu tapınu udunu katağlansar ölüm küniye tegi atayu tapınu udunu ägsütmeser [Kuan, 085-086].</i></p> <p>Bodhisattvalar adını anmaya (ona) tapınmaya (ona) saygı göstermeye çalışsa; ölüm gününe kadar (onun adını) anıp, saygı ve bağlılığını eksiltmese.</p> <p><i>ançama yarasınçig otun karımak sen kim toğmıšta berü altm(ı)ş yaşka tegi küç küsün et kan üsteyü öklıyü turdı [Maytri 14 (?) = 9/39-42].</i></p> <p>ne kadar iğrenç ve kabasın sen ihtiyarlamak (!) doğduğundan beri altmış yaşına kadar güç kuvvet et kan hep artıp çoğalıp durdu.</p> <p><i>alku üstün örtüki altın yapakı yiriye tegi altunlug</i></p>

		<i>kümüşlög vayturilag saprirlag bolur</i> [Maytri 31.12=109 447/25-28]. Bütün yukarıdaki örtüleri ve aşağıdaki (bütün) yapılarına kadar hep altından gümüştän vaiduryadan sphatikadandır.
Sınırlandırma (-e kadar) İşlevinin Datif Ekinin Diğer İşlevleri İçindeki Yüzdesi	%10,81	%8

Tablo 12. Sınırlandırma (-e kadar) İşlevinin Manihaist ve Budist Uygur Metinlerindeki Kullanımı

Datif ekinin sınırlandırma (-e kadar) işlevi, hem Manihaist Uygur metinlerinde hem Budist Uygur metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte datif ekinin diğer işlevleri ile karşılaştırıldığında, Manihaist Uygur metinlerinde bu işlevin kullanımının %10,81; Budist Uygur metinlerinde ise bu kullanımın %8 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekin bu işlevi ile kullanımının, Manihaist Uygur metinlerinde daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Bağlam içerisindeki kullanımlarını semantik olarak incelediğimizde ise bu işlevi kazanmasında *tegi* edatının etkili olduğu söylenebilir.

Tarafından İşlevi

Datif ekinin tarafından işlevi, isme bir kişi yahut bir şey aracılığıyla yapma anlamları kazandıran işlevdir. Eski Uygur Türkçesindeki Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde datif ekinin tarafından işlevi ile kullanımı ise şu şekildedir:

	Manihaist	Budist
Metin İçindeki Kullanımı		<p><i>k(a)ltı m(e)n öngre asankılığ uzun yolta bodis(a)t(a)olar yorıg-ınta yorıyur erken üküş kurla burkanlarka nom tilgenin evirtgeli ötüğçi boltum [AYS III: 163/14-19].</i></p> <p>Şöyle ki ben önceden sayısız uzun yolda Bodhisattvalar yürüyüşünde yürür iken pek çok defa Budalar tarafından öğretti tekerleğinin çevrilmesi için ricacı oldum.</p> <p><i>ertijü üküş edgü kılınç kazganç kazganur alku kişike amrak bolur [Kuan, 077-078].</i></p> <p>Pek çok sevap kazanır. Herkes (tarafından) sevilir (herkesçe sevilir).</p>
Tarafından İşlevinin Datif Ekinin Diğer İşlevleri İçindeki Yüzdesi	%0	%4

Tablo 13. Tarafından İşlevinin Manihaist ve Budist Uygur Metinlerindeki Kullanımı

Datif ekinin tarafından işlevine örneklem olarak incelenen metinlerden hareketle Budist Uygur metinlerinde görülürken Manihaist Uygur metinlerinde rastlanmamıştır. Bununla birlikte datif ekinin diğer işlevleri ile karşılaştırıldığında, Manihaist Uygur metinlerinde bu işlevin kullanımının %0; Budist Uygur metinlerinde ise bu kullanımın %4 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekin bu işlevi ile kullanımının, Budist Uygur metinlerinde daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

Varma İşlevi

Yönelme (datif) ekinin varma işlevi, isme ulaşma anlamı veren işlevdir. Çıkma hâlinin zıttı olarak öznenin, nesnenin vardığı noktayı belirtir. Eski Uygur Türkçesindeki Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde datif (yönelme) hâli ekinin varma işlevi ile kullanımı ise şu şekildedir:

	Manihaist	Budist
Metin İçindeki Kullanımı	<p><i>teñri yêriñe bargu klöni] yol körg[i]tt[i]ñiz [LH079-LH080].</i></p> <p>Tanrı yerine giden doğru yolu gösterdiniz</p> <p><i>bir kün yegirmirer kağun manistanka kelürz[ün] [EM079].</i></p> <p>Her gün yirmişer kavun Manistan'a getirsin.</p>	<p><i>(kün) ortudın başlanıp (nirvanka) barı yarlıkadı [Maytri, 8.6=221 433/1-2].</i></p> <p>... ortada hükmetti ... ve Nirvana'ya haşmetle vardı.</p> <p><i>üçünç suvda yekler urup kemi suvka çömülür [IPKP XVII].</i></p> <p>Üçüncü (tehlike şudur): suda şeytanlar saldırır ve gemiyi suya (ulaşarak) batırırlar.</p>
Varma İşlevinin Datif Ekinin Diğer İşlevleri İçindeki Yüzdesi	%5,40	%4

Tablo 14. Varma İşlevinin Manihaist ve Budist Uygur Metinlerindeki Kullanımı

Datif ekinin varma işlevi, hem Manihaist Uygur metinlerinde hem Budist Uygur metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte datif ekinin diğer işlevleri ile karşılaştırıldığında, Manihaist Uygur metinlerinde bu işlevin kullanımının %5,40; Budist Uygur metinlerinde ise bu kullanımın %4 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekin bu işlevi ile kullanımının, Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde birbirlerine yakın bir kullanımının olduğunu söylemek mümkündür.

Yerde Bulunma İşlevi

Datif ekinin yerde bulunma işlevi, isme herhangi bir mekanda bulunma anlamları katan işlevdir. Eski Uygur Türkçesindeki Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde datif ekinin yerde bulunma işlevi ile kullanımı ise şu şekildedir:

	Manihaist	Budist
Metin İçindeki Kullanımı	<p><i>yêtiñç yeme söte berü eki ağulug yol başıña tamu kapğıña azguruglı yolka kim têsar bir igid nomug törüg tutugma ekinti yeme yekke teñri tēpen yükünç yükünügme. [UMT LC124-131].</i></p>	<p><i>at küü bulunç alınç öz-in ök kelip kamag-ka ayağuluk çilteğülük bolğaylar [AYS III: 195/20-22]</i></p> <p>Şan, şöhret, kar-kazanç (bunlara) kendiliğinden gelip herkes katında saygı göreceklendir.</p>

	Yedinci; ezelden beri "İki zehirli yol başına (ve) cehennem kapısına saptıran yolda(ki) kim?" denilse birincisi, yalan öğretiyi savunan, ikincisi de şeytana Tanrı deyip saygıyla eğilen(dir)!	<i>tözün bursong kuvrag erdni kutıya men kirtülüğ upası (bo)z bay tirek yidleg birle (i)lgimizni kavısurup töpümin (yir)ke tegürüp ayayu ağırlayu (yınçürü) (y)ükünür men</i> [Maytri, 4a414/56-61] Asil cemaat cevheri huzurunda ben gerçek mümin Boz Baz Tirek Yidleg ile ellerimizi kavuşturup başımızı yere koyarak hürmetle secde ederiz.
Yerde Bulunma İşlevinin Datif Ekinin Diğer İşlevleri İçindeki Yüzdesi	%2,70	%4

Tablo 15. Yerde Bulunma İşlevinin Manihaist ve Budist Uygur Metinlerindeki Kullanımı

Datif ekinin yerde bulunma işlevi, hem Manihaist Uygur metinlerinde hem Budist Uygur metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte datif ekinin diğer işlevleri ile karşılaştırıldığında, Manihaist Uygur metinlerinde bu işlevin kullanımının %2,70; Budist Uygur metinlerinde ise bu kullanımın %4 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekin bu işlevi ile kullanımının, Budist Uygur metinlerinde daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

Yönelme İşlevi

Datif ekinin yönelme işlevi, fiilin yöneldiği yeri, yönü veya muhatabı gösteren işlevdir. Eski Uygur Türkçesindeki Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde datif ekinin yönelme işlevi ile kullanımı ise şu şekildedir:

	Manihaist	Budist
Metin İçindeki Kullanımı	<p><i>tenri yaruq küçlüg bilgeke yalvarar biz [ETS/2:1]</i></p> <p>Tanrı, nurlu, kudretli bilgeye yalvarınız,</p> <p><i>yaşın tenri nom kıtı mar mani firıştilarğa [ETS/2: 3-4]</i></p> <p>Şimşek tanrı, töre saadeti Mar Mani ve peygamberlere.</p> <p><i>kıw kólur biz yaruq tenrilerke adasızın turalım ögrünçliğin erelim [ETS/2: 8-10]</i></p> <p>Saadet niyaz ederiz nurlu tanrılardan, Tehlikelerden uzak duralım, 10. Sevinç içinde olalım!</p> <p><i>ikinti [ym]e kün ay t(e)nrilike iki y(a)ruk ordo içre olorugma t(e)nril[erke, kam(a)g] burhanlarn(ı)ñ, [arıg nomnuñ] y(a)ruknuñ, tözi yıltızı tērnegüsi t(e)ñri yerınerü barsar öñü kapıgı kün ay t(e)ñri ol [Hua, A2-39-46]</i></p> <p>İkinci olarak güneş (ve) ay tanrılara, iki aydınlık saray içinde oturan tanrılara; bütün peygamberlerin, temiz öğretinin, iyi amelli ruhların, (yeryüzündeki) aydınlığın kaynağı, toplandığı yer olan gökyüzüne doğru vardığında ilk kapısı Güneş ve Ay tanrıdır.</p>	<p><i>Adın tnl(ı)g-lar-ka kingürü aça yada ukıtınglar [AYS III: 198/17-19].</i></p> <p>Başka canlılara ayrıntısıyla açıklayarak anlatınız.</p> <p><i>Ulatı kamağ şazın küzetdeçi kutlar vahşikler nıvaziki tengrilerke kamağka tüzü öng ülüg bolzun [Maytri, 3=37/53-56].</i></p> <p>Bütün din koruyucusu iyi ruhlar ile ilahlara, hepsine tamamıyla birinci kısım bağışlanmış olsun.</p> <p><i>yēme bodısavat tēgin bu uluş bodun ayıg kılınçlıg(=lar?) kılmuşın körüp ertinü busuş*-lug kadgu-lug bolup ıglayu balık-ka kirdi [IPKP III, IV].</i></p> <p>Bu ülke hâlkının böyle kötü işler yaptığını gören prens bodhisattva son derece üzüлüp kaygılanarak ağlar durumda kente girdi.</p> <p><i>tēgin kañı kanka inçe tēp ötünti [IPKP IV].</i></p> <p>Prens babası hana ağlayarak derdini dile getirdi.</p> <p><i>ol ödün ağıcı uluğı kanka inçe ötünti [IPKP VII].</i></p> <p>Bu sırada hazineci başı hana şunları söyledi.</p> <p><i>ağı barım alkın-sar uvutsar yazukka tüşe tēginmegey ertimiz [IPKP VII-VIII].</i></p> <p>Eğer mal, mülk, para tükenirse, azalırşa şaşmamak gerekir.</p>
Yönelme İşlevinin Datif Ekinin Diğer İşlevleri	%10,81	%14

İçindeki Yüzdesi		
------------------	--	--

Tablo 16. Yönelme İşlevinin Manihaist ve Budist Uygur Metinlerindeki Kullanımı

Datif ekinin yönelme işlevi, hem Manihaist Uygur metinlerinde hem Budist Uygur metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte datif ekinin diğer işlevleri ile karşılaştırıldığında, Manihaist Uygur metinlerinde bu işlevin kullanımının %10,81; Budist Uygur metinlerinde ise bu kullanımın %14 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekin bu işlevi ile kullanımının, Budist Uygur metinlerinde daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

Zamanda Bulunma İşlevi

Datif ekinin zamanda bulunma işlevi, isme herhangi bir zamanda bulunma anlamı katan işlevdir. Eski Uygur Türkçesindeki Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde datif ekinin zamanda bulunma işlevi ile kullanımı ise şu şekildedir:

	Manihaist	Budist
Metin İçindeki Kullanımı	<p><i>onunç künke tört alkış azruwa teñrike kün ay teñrike küçlüg teñrike burhanlarka bir biligin arıg köñülün alkansık törü bar erti</i> [UMT LC206-LC210].</p> <p>Onuncu; günde dört defa dua, Ezrua Tanrıya, Güneş ve Ay Tanrıya, Güçlü Tanrıya, Buddhâlara aynı bilinçle ve temiz gönülle övgü kuralı vardı.</p> <p><i>eki yegirminç bir yılka elig kün arıg dındarça vusande olursuk törü bar erti</i> [UMT LC224-LC247].</p> <p>On ikinci; bir yılda elli gün temiz Seçkin(ler) gibi oruç tutma kuralı vardı.</p> <p><i>teñriken uygur bokug xan koçoğaru kelipen koñ yılka üç</i></p>	<p><i>kün küniye sen karımaklag suk yek sora sora sugurdung</i> [Maytri, 12=9/44-45]</p> <p>Gece gündüz sen ihtiyarlığın ihtiras şeytanı sen eme eme kopardın</p> <p><i>küniye tañ adınçır tatağlıy aş içkü kelürüp tapmur-lar</i> [IPKP, LXXII]</p> <p>Günlerce olağanüstü özel ve lezzetli yiyecek ve içecekler getirip ona saygı gösterirler</p> <p><i>küniye kolğuç-lar üzülmedi</i> [IPKP VII]</p> <p>Günden güne para isteyenlerin arkası kesilmiyordu</p> <p><i>küniye ayıña munçulayu bėrip ağıltakı ağı barım azkına* kaltı</i> [IPKP VII]</p>

	<p><i>mahistağ olurmak için mozakka kəŋeti</i> [UMT EH053-EH059].</p> <p>Tanrıhan Uygur Böğü Han, Koço'ya doğru gelip koyun yılında üç Mahistak yerleştirmek için Mojak'a danıştı.</p>	<p>Bu şekilde her gün, her ay para vere vere hazinedeki servet azıcık kaldı</p> <p><i>Neçökin t(e)ŋrim yal(a)ŋuklar yertinçüde turup [o]k ne ugrka t(e)ŋri tēp aŋı bolur olarınŋ</i> [AYS VIII 28a (549) 1206-1211].</p> <p>Tanrım insanlar yeryüzünde yaşayıp da nasıl, ne zaman "Tanrı" diye adlandırılıyorlar?</p>
Zamanda Bulunma İşlevinin Datif Ekinin Diğer İşlevleri İçindeki Yüzdesi	%8,10	%10

Tablo 17. Zamanda Bulunma İşlevinin Manihaist ve Budist Uygur Metinlerindeki Kullanımı

Datif ekinin zamanda bulunma işlevi, hem Manihaist Uygur metinlerinde hem Budist Uygur metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte datif ekinin diğer işlevleri ile karşılaştırıldığında, Manihaist Uygur metinlerinde bu işlevin kullanımının %8,10; Budist Uygur metinlerinde ise bu kullanımın %10 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekin bu işlevi ile kullanımının, Budist Uygur metinlerinde daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ

Çalışmada, Eski Uygur Türkçesinde kullanılan datif eki işlevsel dilbilim metodu ile incelenmiş ve metin içindeki kullanımları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda doküman analizine dayalı olarak hazırlanan çalışmada, Eski Uygur Türkçesi külliyyatının önemli bir bölümünü oluşturan Manihaist ve Budist Uygur metinleri kaynak olarak kullanılmıştır. Manihaist ve Budist Uygur metinlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesinden hareketle şu sonuçlara ulaşılmıştır;

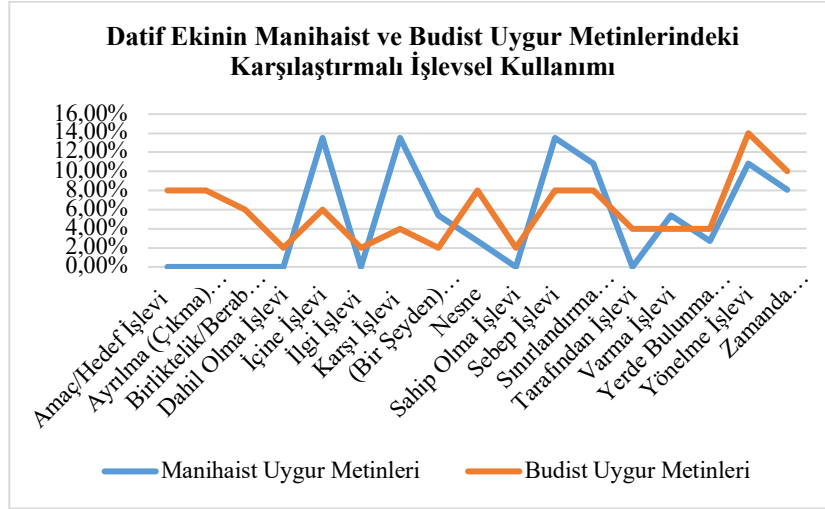
Eski Uygur Türkçesinin önemli bir bölümünü teşkil eden Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde datif ekinin toplamda 17 farklı işlevde kullanıldığı görülmüştür. Bu işlevlerden; "Amaç-Hedef İşlevi", "Ayrılma (Çıkma) İşlevi", "Birlikte, Beraber Olma İşlevi", "Nesne İşlevi", "Yerde Bulunma İşlevi", "Yönelme İşlevi" ve "Zamanda Bulunma İşlevi"ne Budist Uygur metinlerinde daha fazla rastlanırken "İçine İşlevi", "Karşı İşlevi", "(Bir Şeyden) Kaynaklanma İşlevi", "Sebeup İşlevi" Manihaist Uygur

metinlerinde Budist Uygur metinlerine göre daha fazla kullanılmıştır. “İlgi İşlevi”, “Dâhil Olma İşlevi”, “Varma İşlevi” ve “Sınırlandırma İşlevi” ise Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde birbirlerine yakın veya eşit bir kullanıma sahiptir. Bununla birlikte örneklem olarak incelenen Manihaist Uygur metinlerinde “Sahip Olma İşlevi” ve “Tarafından İşlevi”ne rastlanmamıştır. Bu verilerden hareketle sonuç itibariyle Eski Uygur Türkçesi Budist Uygur metinlerinde ek, işlevsel olarak daha yaygın bir kullanıma sahiptir.

Dinin dil üzerindeki etkisini ve dilin tarihi süreç içerisindeki gelişimini datif ekinin işlevsel kullanımı üzerinden genel olarak değerlendirmek gerekirse ekin Budist Uygur metinlerinde Manihaist Uygur metinlerine oranla daha yaygın kullanılması ve bu yaygın kullanımla bağlantılı olarak yeni işlevler kazanması, Budist Uygur metinlerinin yazıldığı dönemde dilin daha etkin bir şekilde kullanılmış olmasındandır. Çeviri odaklı bir edebiyat dili meydana getiren Budist Uygur Türkleri, çevirdikleri kutsal metinlerin aslına sadık kalmak ve ulaştırmak istediği bilgiyi en doğru ve kesin şekilde ulaştırabilmek adına mevcut eklere yeni işlevler kazandırmışlardır. Datif ekinin Budist Uygur Türkçesi metinlerinde Manihaist Uygur Türkçesi metinlerine oranla daha yaygın bir işlevsel kullanımının olması kutsal metin çeviri faaliyetlerinin Manihaist Uygur metinlerine oranla daha fazla olmasındandır. Ekin bu hâliyle mevcut kullanım alanı da genişlemiştir.

Ekin, Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde karşılaştırmalı morfofonolojik kullanımına baktığımızda damak ve dudak uyumları gereği ünlü ve ünsüzle biten isim kök ve gövdelerinden sonra geniş-düz ünlülü /+kA/ ve buna ek olarak ünlü ile biten isim kök ve gövdelerinden sonra geniş-düz ünlülü /+ŋA/ < /n+kA/ şeklinin kullanıldığı görülmektedir. Bu verilerden hareketle Manihaist ve Budist Uygur metinlerinde morfofonolojik olarak herhangi bir farklılığa rastlanmamıştır.

Araştırmacılar tarafından Manihaist ve Budist Uygur yazmalarının bulunuşundan itibaren Manihaist ve Budist Uygur yazılı metinlerinin dillik ölçütlerinden hareketle ağız ayrılıklarının olduğu ileri sürülmüştür. Bu noktada datif ekinin Manihaist ve Budist Uygur metinlerindeki karşılaştırmalı olarak kullanımına baktığımızda herhangi bir değişiklik olmadığı görülmüştür.

KISALTMALAR

- AYS: Altun Yaruk Sudur
 BT V: Manichäisch-türkische Texte (Berliner Turfantexte V) (Zieme 1975)
 DKPM: Daśakarmapathāvadānamālā (Elmalı 2016)
 IPKP: Prens Kalyāṇaṃkara ve Pāpaṃkara Hikāyesi (Hamilton 2020)
 HUA: Huastuanift (Özbay 2014)
 MAYTRI: Maytrisimit (Tekin 2019)
 TDK: Türk Dil Kurumu
 UM: Der uigurische Manichäismus (Özertural 2018)
 UMT: Uygur Manichaeen Texts (Clark 2013, 2017)

KAYNAKÇA

- AĞCA, F. (2019). "Eski Uygurcada Gerçekten n- diyalekti ve y-diyalekti Var mı?". *Eski Türkçenin İzinde Türkiye'de Eski Türkçe Çalışmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları: 33-48.
 AĞCA, F. (2021). *Dillik Ölçütlere Göre Eski Uygurca Metinlerin Tarihlendirilmesi*. Ankara: TDK Yayınları.
 ALYILMAZ, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları.
 ALAN, S. (2019). "Yenisey ve Kırgızistan Yazıtlarında Yönelme Hâl Eki Nöbetleşmesi". *Dil Araştırmaları*. 24: 123-130.
 ARAT, R. R. (1965). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- AYAZLI, Ö. (2012). *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap Karşılaştırmalı Metin Yayımı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BALTACI, A. (2018). "Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7/1: 231-274.
- BÖREKÇİ, M. (1994). *Atatürk'ün Nutuk'unda Söz Dizimi I-II*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- CLARK, L. (1975). *Introduction to the Uyghur Civil Documents of East Turkestan (13th-14th cc.)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Indiana Üniversitesi.
- CLARK, L. (2013). *Corpus Fontium Manichaeorum Uyghur Manichaeae Texts - Texts, Translations, Commentary, Volume II: Liturgical Texts*. Belgium: Brepols Publishers.
- CLARK, L. (2017). *Corpus Fontium Manichaeorum Uyghur Manichaeae Texts - Texts, Translations, Commentary, Volume III: Ecclesiastical Texts*. Belgium: Brepols Publishers.
- ÇETİN, E. (2020a). *Altun Yaruk VII. Kitap Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları (Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÇETİN, E. (2020b). *Altun Yaruk VIII. Kitap Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları (Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DAŞDEMİR, M. (2015). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- DEVREZ ÖZCAN, C. (2020). *Eski Uygurca Kuanşi İm Pusar İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DOERFER, G. (1991). "Bemerkungen zur chronologischen Klassifikation des alteren Türkischen", *Altorientalische Forschungen*. 18/1: 170-186.
- ELMALI, M. (2016). *Daşakarmapathāvadānamālā*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERASLAN, K. (2000). "Eski Türkçe'de Yönelme (Dativ) Hâli Ekinin Yapı, Fonksiyon ve İfadeleri". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. 29: 67-76.
- ERASLAN, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERDAL, M. (1979). "The Chronological Classification of Old Turkish Texts". *Central Asiatic Journal*. 23: 151-175.
- ERDAL, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Boston: Brill.
- ERDEM UÇAR, F. M. (2023). "Çağatay Türkçesinde Yönelme Hâli Ekinin Söz Dizimsel ve Anlam Bilimsel Görünümü". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. 55: 43-78.
- GABAİN, A. V. (1988). *Eski Türkçenin Grameri* (çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GULCALI, Z. (2021). *Altun Yaruk Sudur X. Kitap*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GULCALI, Z. (2015). *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikayesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HAMILTON, J. R. (2020). *Budacı İyi Kalpli ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası Prens Kalyāṇamkara ve Pāpamkara Hikâyesi*. (çev. Ece KORKUT, İsmet BİRKAN). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HUNUTLU, Ü. (2015). *Köktürk ve Eski Uygur Türkçesinde Yan Cümleler*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- KORKMAZ, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MERT, O. (2002). *Kutaḡu Bilig'de Hâl Kategorisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖLMEZ, M. (1991). *Altun Yaruk III. Kitap V. Bölüm (Suvarṇaprabhāsasūtra)*. Ankara: Odak Offset.
- ÖZBAY, B. (2014). *Huastuanift: Manihaist Uygurların Tövbe Duası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- ÖZERTURAL, Z. (2008). *Der Uigurische Mänicheismus. Neubearbeitung Von Texten Aus Manichaica I Und III Von Albert V. Le Coq*. Germany: Harrassowitz Verlag.
- RÖHRBORN, K., MAUE, D. (1984). "Ein Buddhistischer Katechismus in alttürkischer Sprache und Tibetischer Schrift Teil I". *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 134/2: 286-313.
- ŞİMŞEK, Y. (2019). "Yenisey Yazıtlarında {+KA}". *Türkiye'de Eski Türkçe Çalışmaları Eski Türkçenin İzinde*. Ankara: Akçağ Yayınları, 17-29.
- TEKİN, Ş. (2019). *Maytisimit Burkancların Mehdisi Maitreya ile Buluşma Uygurca İrtidai Bir Dram*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEKİN, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TESNİERE, L. (1999). "Yapısal Söz Dizimi Öğeleri". *Yirminci Yüzyıl Dilbilimi (Kuramcılardan Seçmeler)* (çev. Nüket Güz). İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 144-166.
- TOKYÜREK, H. (2018). *Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç (Karşılaştırmalı Metin Yayımı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UÇAR, E. (2009). *Altun Yaruk Sudur V. Kitap Berlin Koleksiyonundaki Fragmanların Transliterasyonu ve Transkripsiyonu, Açıklamalar ve Dizin*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- VARDAR, B. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri Ferdinand De Saussure*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- VARDAR, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- WILKENS, J. (2021). *Handwörterbuch Des Altuigurischen, Altuigurisch-Deutsch-Türkisch*. Göttingen: Universitätsverlag.
- ZİEME, P. (1975). *Manicheisch-Türkische Texte. Texte, Übersetzung, Anmerkungen, Berliner Turfantexte V*. Berlin: Akademie Verlag.

AÇIKLAMALAR

¹ Evrenin hacim olarak büyük olması durumunda rastgele örnekleme yöntemlerinin kullanılması doğru olmayacaktır. Bu durumda evreni çeşitli gruplara ayırmak daha uygulanabilir yöntem olarak belirmektedir. Küme örneklemede, öncelikle evren çeşitli ve benzer gruplara ayrılır. Rastgele seçilen kümelerdeki bütün birimler örnekleme oluşturur ve bu kümelerdeki birimlerin sayısı ise örnekleme hacmini belirtmektedir. Seçilen bu örnekleme kümesi içinde yer alan öğelerin listesi oluşturulur. Listedeki tüm öğeler, aynı zamanda evreni de temsil etmektedir (Baltacı 2018).

² Çalışmada, örnekleme olarak belirlenen ve yukarıda yüzdeler dilimlerine yer verilen eserlerin okumaları birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte okumalarda birlik sağlanabilmesi adına fonolojik değişikliklere ve çevirilerde değişikliklere yer verilmiştir.

³ Makale sınırlarını aştığı için örnekleme olarak incelenen metinlerdeki tüm verilere burada yer verilememiştir. Ekin işlevleri ile ilgili örneklerin tamamını "Manihaist ve Budist Uygur Metinlerinin Karşılaştırmalı İşlevsel Şekil Bilgisi" isimli doktora tezinde bulabilirsiniz.